

MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
PREVENTIVA EFECTUADA AL C/ NOU DE LA RAMBLA,
88-108 (CIUTAT VELLA, BARCELONA)
Codi M.H.C.B. 037/08

Data de la intervenció: 12-19 de març de 2008.

Meritxell Nasarre Solans
Barcelona, Octubre 2010

ÍNDEX

- 1. Fitxa tècnica**
- 2. Situació de la intervenció**
- 3. Motivacions i objectius de la intervenció**
- 4. Notícies històriques i intervencions anteriors**
- 5. Metodologia**
- 6. Descripció dels treballs realitzats**
- 7. Conclusions**
- 8. Bibliografia**

ANNEXES

Repertori estratigràfic

Documentació gràfica

- **Documentació fotogràfica**
- **Documentació planimètrica**

FITXA TÈCNICA

NOM DE LA INTERVENCIÓ	Nou de la Rambla, 88-108
UBICACIÓ	Ciutat Vella (Barcelona)
COORDENADES UTM	X: 430707 Y: 4580949 Z: 9,3 m. s. n. m.
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Preventiva terrestre
CLASSE D'ACTIVITAT	Control i excavació
DATES D'INTERVENCIÓ	12-19 de març de 2008
PROMOTOR	Fecsa-Endesa
EQUIP TÈCNIC	Direcció: Meritxell Nasarre Solans

2. Situació de la intervenció

El seguiment arqueològic que s'ha efectuat, i del qual presentem la memòria, s'ha portat a terme al nucli antic de Barcelona, concretament al barri del Raval, un indret amb terrenys quaternaris.

El terme municipal de Barcelona se situa bàsicament sobre una superfície gairebé plana (el Pla de Barcelona). El Pla de Barcelona és limitat per la Serralada de Collserola, i a migjorn, per la falla que segueix, ran de mar, des de Garraf i el turó de Montjuïc que és el punt més elevat, pels turonets dels Ollers, del Tàber, de les Fazies, de la Bota, fins el turó de Montgat, més enllà del Besòs.

La falla, originada al moment de la fractura del Massís Catalano-Balear, dibuixà el que, a grans trets, havia de ser la costa catalana. Per això, el pla inclinat del peu de Collserola és de basament paleozoic i d'estructura tabular, havent estat afectat per tots els moviments orogènics alpins. En el miocè i el pliocè, damunt del sòcol paleozoic se sedimentaren dipòsits marins, dels quals són testimonis el seguit de turons suara anomenats. El Pla, que des de Collserola va baixant suaument i d'una manera regular, en el punt de contacte entre la Ciutat Vella i l'Eixample, es produeix una ruptura de continuïtat amb la presència d'un salt o esglaó d'uns vint metres, clarament visible en la morfologia urbana. Aquest tall va ser aprofitat per la defensa, recolzant-hi les muralles, o per a l'economia, instal·lant a les Moles diversos molins aprofitant el sallent. De l'esglaó cap a mar ja no hi ha sòcol de llicorella ni de granit, sinó un mantell al·luvial format per les aportacions de les rieres, dels torrents, dels deltes dels rius veïnals i el corrent litoral.

Així doncs, el Pla es pot dividir en tres sectors: El Pla inclinat, els turons arran de mar, i el pla de baix, que correspondria a la zona compresa entre l'esglaó i el mar. En aquest sector hi dominen materials al·luvials més fins aportats per rieres, torrents i les aigües d'escorrentiu que baixen de la serra i, també, dels corrents marins.

Des del punt de vista urbanístic la ciutat de Barcelona consta de diverses àrees. Prop del mar i dominat al sud pel gran promontori de Montjuïc hi ha el nucli antic, on la ciutat restà reclosa fins a la desaparició de les muralles durant el segle XIX. Aquest espai inclou, d'una banda, un nucli central anomenat barri gòtic que correspon a la primitiva ciutat romana i, de l'altra, un seguit de ravals situats al seu voltant que es van formar en època medieval, i que més tard quedaren englobats dins el perímetre de les muralles aixecades al segle XIII. Aquestes viles noves són els actuals barris coneguts amb els noms de les esglésies que els centralitzen: del Pi, de Santa Anna, de Sant Pere, de Santa Maria del Mar i de la Mercè. Els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir la Rambla i el Raval (on es localitza la zona estudiada), varen començar a ser urbanitzats quan quedaren inclosos dins del tercer recinte fortificat que es bastí al llarg de la segona meitat del segle XIV.

Al nord de la ciutat antiga s'estén l'Eixample, una àmplia zona quadrículada planificada a la segona meitat del segle XIX, segons el pla d'Ildefons Cerdà, un cop s'havien enderrocat les muralles que encerclaven la ciutat i que oprimia el seu desenvolupament.

3. Motivacions i objectius de la intervenció

El seguiment arqueològic de la present memòria es va originar arran d'una obra promoguda per l'empresa FECSA ENDESA per tal de realitzar una estesa de cable subterrani (llicència municipal:FECZ0238614). Com que l'àrea afectada forma part d'una Zona d'Interès Arqueològic i d'alt valor històric de la ciutat de Barcelona, es va plantejar la necessitat de realitzar una intervenció arqueològica preventiva.

El control arqueològic de l'obra s'encarregà a l'empresa de gestió arqueològica ATICS, S. L., i l'arqueòloga Meritxell Nasarre en va assumir la direcció tècnica. Els treballs de control es dugueren a terme entre els dies 12 i 19 de març de 2008, sota la supervisió del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Pel que fa als treballs de la realització de la rasa i d'estesa de cable, van ser executats per l'empresa CAYMA.

Amb el seguiment arqueològic, es pretenia, d'una banda, localitzar i documentar possibles restes patrimonials que poguessin veure's afectades per l'actuació urbanística, i, de l'altra banda, i relacionat amb la primera, obtenir la màxima informació possible de l'àrea afectada per tal de complementar els estudis realitzats fins a l'actualitat.

En concret, i pel que fa a la intervenció arqueològica que ens ocupa podem dir que:

- Es troba en una zona molt propera a Sant Pau del Camp, on s'han documentat restes arqueològiques d'època prehistòrica.
- S'hi poden localitzar les restes d'alguna vil·la i necròpolis romana de la zona de Sant Pau del Camp.
- Es troba dins de l'antic barri del Raval, urbanitzat ja des d'època medieval i a prop de la muralla que, pujant des de les Reials Drassanes, es dirigia cap a la Ronda Sant Pau.

Els objectius immediats es centren doncs en recuperar les possibles restes arqueològiques que puguin aparèixer durant la realització de les obres per a la instal·lació d'uns cables de mitja tensió.

4. Notícies històriques i intervencions anteriors

Notícies històriques

La zona intervinguda va formar part de l'ager o territori de la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, ciutat romana fundada el segle I a. C., en època d'August. La fundació de *Barcino* va suposar, d'una banda, una modificació en l'estructura del territori, ja que es dividí per tal d'estructurar i ordenar el camp i per facilitar, mitjançant el cadastre, la recaptació d'impostos. De l'altra banda, i relacionat amb el que acabem d'esmentar, la nova fundació va significar la desaparició d'algunes *villae* republicanes tardanes i la construcció d'altres de noves a partir del segle I d. C., mentre que les que sobrevisqueren foren objecte de modificacions importants. En aquest sentit, cal destacar l'existència de restes d'una vil·la, acompanyada de necròpolis, en una àrea relativament pròxima a la intervinguda: el monestir de Sant Pau del Camp¹ (vegeu, més endavant, els antecedents arqueològics).

Des de començament del segle IX el territori de la ciutat de Barcelona s'amplià amb l'establiment dels primers nuclis de població situats fora del recinte que englobava la muralla romana, constituint burgs o barriades, anomenades també vilanoves, establertes al voltant de centres d'ordre econòmic o religiós com és el cas d'esglésies, el mercadal, el port o els hospitals. Lentament les muralles romanes anaren perdent el seu valor defensiu i la funció aglutinadora i proteccionista exercida durant més de 900 anys. A la fi del segle XI l'antiga muralla havia perdut tota la seva funcionalitat com a recinte defensiu tot i que el nucli urbà que delimitava continuà mantenint el paper de centre polític i religiós.

Durant els segles XII-XIII es produeix un moment d'expansió econòmica. Això es va traduir en concret en l'augment de la implantació de tallers i fleques, la urbanització del *suburbium* al peu de les muralles, el creixement de les zones destinades al conreu (sobretot al sud de Santa Maria del Pi), i comença la transformació dels espais lliures en horts i posteriorment en habitatges. A

¹ GRANADOS, 1991, pàg. 157-159; PALET, 1997, pàg. 172-173.

mitjans del segle XII, les ordes militars (templers, hospitalers i del Sant Sepulcre) van rebre propietats al territori de Barcelona. L'espai va ser dividit gradualment en parcel·les i llogat per propòsits edificatoris. Aquest procés va afectar sobretot una àrea compresa entre el carrer Canuda fins a l'església de Santa Anna (àrea que comprèn el Portal de l'Àngel) i també en direcció sud fins al carrer Portaferrissa.

Es poden diferenciar 4 àrees dintre de la composició urbana de la Barcelona del segle XII. Una destinada als intercanvis comercials, amb evidències d'una horticultura limitada i habitatges de petites dimensions. També hi havia àrees properes al mercat, on s'observa una barreja d'activitats comercials i les residències i els tallers tindrien una escassa representativitat. Restaria una àrea urbanitzada de naturalesa residencial, on s'inclouria la vila nova de Santa Maria del Pi. Finalment es pot distingir un ampli sector destinat a la producció agrícola.

Les viles noves creades al voltant de l'antic recinte emmurallat romà foren el Mercadal, Santa Maria del Mar, Sant Cugat del Rec, Sant Pere, dels Arcs i del Pi. En relació amb la funcionalitat dels nous espais ocupats, cal assenyalar que el procés de creixement de les vilanoves crea una polarització típicament medieval entre una ciutat d'herència romana amb funcions de centre polític, religiós i simbòlic, seu de la Cort Comtal i del bisbe; i el burg, on es situa una gran varietat d'activitats comercials (sobretot artesanals i marítimes), i zones de poblament. Veurem com aquesta contraposició fou progressivament diluïda amb la construcció d'un nou recinte emmurallat per tal de garantir la protecció dels nuclis poblacionals recentment creats. Malgrat aquest element, encara perduraven formes d'organització romanes que amagaven la nova realitat urbana de la ciutat; és la divisió político-administrativa en forma de quarters.

Amb l'afany d'encabir i protegir les noves barriades i els edificis establerts fora els límits de la muralla d'època romana es va començar a construir una nova línia defensiva, anomenada per molts el segon recinte fortificat. Tradicionalment s'ha associat aquesta muralla amb el regnat de Jaume I, essent el primer tram el construït a La Rambla, des del convent de Framenors fins l'àrea propera a l'església de Santa Anna, amb una datació

anterior a 1260. Alguns autors però, plantegen que la presència de portals no implica forçosament que la muralla estigués construïda, ja que està documentada l'existència d'aquests portals al final d'alguns carrers, sense evidència de murs de tancament. Tenint en compte el temps que passa entre la conclusió de les obres de l'anomenat segon recinte i la pèrdua de la capacitat defensiva del mur romà, aquesta corrent d'investigació planteja la possible existència d'estructures edilícies aixecades de forma gradual i dotades de caràcter defensiu que haurien anat protegint la ciutat segons l'expansió del seu creixement. La culminació d'aquest sistema de defensa el marca la construcció definitiva d'una fortificació estable. Pel que sabem fins ara, doncs, és difícil proporcionar una cronologia fiable per a la construcció d'aquest segon recinte tot i que, a grans trets, els autors coincideixen en situar-lo a finals del segle XIII i inicis del segle XIV.

La zona on s'ha portat a terme la present intervenció va quedar encerclada en el tercer clos emmurallat, construït a mitjan segle XIV, durant el regnat de Pere el Cerimoniós. L'ampliació estava limitada per l'actual carrer de Pelai, les rondes de Sant Antoni i de Sant Pau i la part baixa de l'avinguda del Paral·lel, on més tard s'incorporaren les Drassanes². El cinturó de defensa es va completar al segle XVI, amb la construcció de la muralla de mar.³

La muralla del Raval protegia, d'una banda, nombrosos convents, alguns hospitals, les Drassanes i construccions menors situades, bàsicament, al llarg dels camins d'accés a les portes de la muralla de la Rambla (muralla que havia quedat com a una segona línia de defensa); de l'altra banda, tancava i resguardava un espai ben regat per aigua de sínies que, probablement, ja es dedicava amb anterioritat a l'horticultura i que podia evitar problemes en cas d'un possible setge.

L'emmurallament d'aquest espai de "seguretat militar" facilità i afavorí la urbanització i el poblament de l'àrea. En aquest sentit, cal remarcar que, a partir de mitjan segle XIV, el Raval fou l'àrea més important novament urbanitzada de la ciutat⁴. En primer lloc, es va anar ocupant els terrenys

² HUERTAS i RODRÍGUEZ, 2000, pàg. 117.

³ HURTADO, MESTRE i MISERACHS, 1995, pàg. 120-121.

⁴ GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 62.

contigus a les vies tradicionals que anaven a Montjuïc, al Llobregat, a Santa Eulàlia de Provençana i a Molins de Rei. Aquestes vies corresponen als carrers de Tallers, Hospital, Carme i Sant Pau, que formaren els veritables eixos del Raval⁵.

No obstant això, a finals del segle XV, la zona edificada del Raval no arribava a una quarta part de la seva extensió total protegida per la muralla, i el 1740 la superfície edificada encara no sobrepassava un terç de l'espai total. De fet, la major part del terreny estava ocupada per horts bastant fèrtils⁶.

Ara bé, als límit del Raval, la Rambla havia anat abandonant, especialment durant el mateix segle XVIII, la seva funcionalitat militar al peu de la muralla per adquirir una funció de passeig. Això n'afavorí una reforma que es va iniciar l'any 1775 (a partir d'un projecte de 1772, sembla ser que de Pedro Martín Cermeño) per tal de donar al traçat de la Rambla un alineament rectilini entre les Drassanes i l'església de Betlem, la qual cosa comportà l'enderrocament progressiu de la muralla i de propietats particulars que no estaven ben arrenclades. Una de les conseqüències en va ser la potenciació del Raval com a àrea residencial. En aquest context, el capità general de Catalunya, Francisco González y de Bassecourt, comte d'El Asalto, va decidir obrir-hi un nou carrer de traçat rectilini, per tal d'unir la part de la muralla construïda durant el regnat de Pere el Cerimoniós amb la Rambla i crear així un nou eix comercial i de negocis. La construcció d'aquest carrer s'inicià el 1783 i es va perllongar fins el 1788. D'iniciativa oficial, marcà una nova forma de fer ciutat, ja que se li donà l'amplària suficient perquè hi passessin dos carros i s'hi instal·là clavegueram, empedrat i voreres abans de construir-hi edificis. Tot i que el carrer va rebre el nom de Comte d'El Asalto, en record i honor del seu propulsor, els veïns sempre l'han anomenat Carrer Nou de la Rambla. Oficialment, es va dir així per primera vegada el 1931; tornà a ser Comte d'El Asalto el 1939 i, finalment, el 1979 passà a anomenar-se altre cop Nou de la

⁵ CLARAMUNT, 1984, pàg. 202.

⁶ CLARAMUNT, 1984, pàg. 202-203.

Rambla.⁷ És justament en aquest carrer on s'ha portat a terme la present intervenció de control arqueològic.

L'acabament del carrer Nou pot ser considerat el punt de partida de la urbanització del Raval, ja que des d'aquest moment l'Ajuntament va començar a rebre propostes de noves creacions de carrers⁸. No obstant això, l'existència d'horts a la major part del terreny del Raval va ser una característica que no va desaparèixer fins al segle XIX⁹.

Aquesta disponibilitat de sòl al llarg de la seva història havia facilitat la instal·lació d'institucions que necessitaven gran quantitat d'espai (presons, fàbriques, esglésies, institucions benèfiques i, sobretot, convents), fins al punt que el Raval arribà a ser el barri per excel·lència dels convents des del segle XVII fins a ben entrat el segle XIX. Tant és així, que, abans de la desamortització, hi hagueren al Raval trenta cases conventuals diferents, en comparació amb les vuit dels barris de Sant Pere i les dotze de la resta de la Barcelona emmurallada¹⁰.

Al segle XIX, aquest barri va canviar considerablement. D'una banda, va tenir-hi un gran impacte l'exclaustració de 1835 i la desaparició definitiva d'antics convents el 1909. Així mateix, va ser afectat directament per l'enderrocament de les muralles. Finalment, s'hi va portar a terme determinades obres per tal d'esponjar el barri, que s'havia convertit en densament poblat (entre el 1693, que era rural, i el 1859, que ja s'havia edificat, la població es va multiplicar per disset i es van fer pisos realment diminuts i mal ventilats¹¹). Aquestes obres consistiren en l'obertura de noves vies, com els carrers actualment anomenats del Doctor Dou, del Notariat, del Pintor Fortuny i dels Àngels, als solars procedents del convent del Carme¹², o el carrer de la Junta

⁷ AA. VV. 1969-1980, vol. 8, pàg. 170, entrada "González y de Bassecourt, Francisco"; .AA. VV., 1985, pàg. 80-81; AMADES, 1984, pàg. 350 i 1009; GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 73-74. Si bé s'indica l'any 1783 com a data d'inici de les obres de construcció del carrer Nou (AA. VV., 1985, pàg. 81; AMADES, 1984, pàg. 350), els autors Garcia i Guàrdia situen aquest fet a l'any 1785 (1986, pàg. 73).

⁸ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 74.

⁹ CLARAMUNT, 1984, pàg. 202-203.

¹⁰ FABRE i HUERTAS, 1977, pàg. 289, 294 i 295.

¹¹ AA. VV., 1999, pàg. 223.

¹² CIRICI, 1972, pàg. 155.

de Comerç, a la zona antigament ocupada pel claustre del convent de Sant Agustí Nou¹³, entre d'altres.

Intervencions anteriors

En aquest sentit, arran de la seva rellevància i de la relativa proximitat del monestir de Sant Pau del Camp, farem esment de les intervencions més destacades que s'hi ha dut a terme durant els últims anys.

La primera intervenció d'època recent s'hi va realitzar durant els anys 1988 i 1989, quan s'excavaren en extensió els solars del darrera de l'església de Sant Pau del Camp, per tal d'ubicar-hi un aparcament subterrani. Com a resultat de la intervenció, es van documentar les restes de les dependències d'una vil·la amb una àrea destinada a l'emmagatzematge. L'excavació va permetre situar el moment més important de la vil·la entre els segles I i III dC. En contacte amb la vil·la es localitzà també part d'una necròpolis amb tombes de *tegulae*, de les quals se n'excavaren un total de vint.¹⁴

La continuació d'aquesta necròpolis es va poder documentar al solar on actualment hi ha una caserna de la Guàrdia Civil, durant la intervenció de l'any 1991 motivada per la construcció de la mateixa. A la zona del solar més propera al carrer de Sant Pau aparegueren trenta-dos nous enterraments dels segles IV - VI dC. Així mateix, durant la mateixa excavació es va localitzar un assentament neolític (finals del V mil·lenni - IV mil·lenni aC) i un de l'edat del bronze (II mil·lenni - inici del I mil·lenni aC).¹⁵

La tercera intervenció, durant l'any 1997, se centrà en l'interior de l'actual monestir de Sant Pau del Camp. L'actuació estava motivada pel futur projecte d'arranjament de l'edifici i va ser promoguda per la Secció de Restauració del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, sota direcció de l'arqueòloga Anna Monleón i Esteril. Com a resultats d'aquesta intervenció es localitzaren tres nous enterraments romans i restes d'un paviment d'*opus*

¹³ AMADES, 1984, pàg. 282.

¹⁴ GRANADOS, 1991, pàg. 159; AA. VV., 1993, pàg. 108.

¹⁵ AA. VV., 1993, pàg. 4.

signinum, que va ser identificat com a part de l'edificació eclesiàstica existent amb anterioritat a l'actual.

En la quarta excavació, realitzada el juny de 1998, s'efectuaren un total de catorze sondeigs al llarg del solar comprès entre els carrers de Sant Pau, Reina Amàlia, Hort de la Bomba i de les Carretes, i es delimitaren les zones presumiblement més propenses a què apareguessin nivells d'interès arqueològic, tant d'època romana com prehistòrics¹⁶.

En la mateixa àrea, es va realitzar una nova intervenció arqueològica entre novembre de 1998 i març de 1999, arran de la construcció de cent nous habitatges. Donà com a resultat la documentació de dos períodes ben diferenciats: restes d'un assentament alt – imperial (fragments de fonament molt escadussers i algunes sitges i pous) i vint-i-sis tombes integrants d'una necròpolis que cal sumar a les localitzades en campanyes anteriors¹⁷.

La sisena intervenció arqueològica, portada a terme l'any 2000, consistí en el control d'unes rases efectuades a tocar d'un edifici (justament de l'edifici la construcció del qual havia motivat l'anterior excavació arqueològica). Aparegueren diverses estructures d'una fàbrica tèxtil del segle XIX i dos enterraments d'època romana, dels quals només se'n va excavar un¹⁸.

Seria en la darrera intervenció arqueològica, realitzada el mateix 2000, que s'excavaria l'altre enterrament, que va ser datat entre finals del segle V i el segle VI dC¹⁹.

D'altra banda, i donada la seva entitat, volem destacar també la intervenció arqueològica realitzada durant l'any 1999 a l'anomenat Pla Central del Raval (zona compresa entre els carrers de Sant Jeroni, de Sant Antoni de Pàdua, de la Cadena i de l'Hospital). Es localitzaren restes del bronze inicial al sud de l'àrea intervinguda, així com també estructures a partir del segle XV. Pel que fa al sector nord, es documentaren restes romanes i d'època medieval i l'ocupació i edificació de la zona a partir dels segles XVII i XVIII²⁰.

¹⁶ ARTIGUES, 1998.

¹⁷ ARTIGUES, 2001.

¹⁸ MARTÍN, 2000.

¹⁹ FÀBREGAS, 2003

²⁰ FLORENSA, 2001.

Entre les intervencions més recents s'ha de comptar la que, l'any 2003, va permetre documentar restes de l'ala de llevant i del pati del Convent de Sant Agustí Nou, edifici que va ser construït a la primera meitat del segle XVIII i desamortitzat el 1835²¹.

L'any següent, el 2004, es van efectuar una sèrie de sondeigs on s'ha d'ubicar la nova filmoteca de la Generalitat de Catalunya (carrer d'Espalter, de Sant Pau, Sant Josep Oriol i plaça de Salvador Seguí). Es documentaren diverses restes d'entre els segles XVI i XVIII relacionades amb l'activitat agrícola (entre elles un pou que podria correspondre a una sínia) i un nombrós conjunt d'estructures que pertanyien als edificis construïts al segle XIX i enderrocats recentment²².

Uns mesos més tard es portà a terme l'excavació extensiva de bona part del solar de l'anomenada Illa d'en Robador. S'està constatant la presència d'ocupació prehistòrica a la zona, així com l'existència d'una important xarxa urbanística des de la baixa edat mitjana²³.

Entre el 2005 i el 2007 es va acabar d'excavar tot el solar i de documentar part del teixit urbà en aquest sector de la ciutat, en molts casos seguint el parcel·lari que hi havia abans de l'esponjament urbanístic realitzat en els darrers anys. La localització de la traça de la ciutat medieval, en canvi, està limitada a dos punts molt concrets, a la cantonada de la rambla del Raval amb el carrer de l'Hospital i al carrer d'en Robador. Això vindria a confirmar que als segles XIII-XIV, al carrer d'en Robador acabava el teixit urbà en aquest sector de la ciutat; a partir d'aquest punt ens trobaríem amb explotacions agropecuàries, òbviament aïllades, fins a trobar el Monestir de Sant Pau del Camp o l'Hospital de Sant Llàtzer²⁴

L'any 2005, al carrer de la Riereta, 37-37b / carrer de Sant Pau, 84, es va documentar per una banda de diversos pous corresponents als horts que hi havia a la zona en època medieval i moderna, el més destacable és la documentació d'estructures que, ens situen en un període de canvi cultural

²¹ NEBOT, 2004.

²² MIRÓ, 2005, pàg. 139.

²³ PIERA, 2005.

²⁴ MORENO, 2007.

entre el III i II mil·lenni aC (Bronze Antic). També es van documentar sis estructures formades per alineacions de pedres en paral·lel que podrien tenir la funció de suport d'altres estructures (no conservades) per assecar els cereals. Altres elements localitzats d'aquesta mateixa època són fosses, petits forats o cubetes amb funció indeterminada, soleres d'argila cuita o superfícies rubefactades, la base d'un forn i un enterrament en pou i cambra lateral d'un individu infantil²⁵

També el mateix any, al Carrer de Sant Gil, 3 es documentaren diversos àmbits i estructures subterrànies del segle XIX relacionades amb una activitat industrial. Altres estructures datades entre el segle XVI i el segle XVIII (mur, dipòsit, fossa i diversos retalls a l'argila) estan relacionades amb l'activitat agrícola de la zona. En aquest aspecte, és interessant un mur datat entre els segles XVI i XVII, que denota un urbanisme diferent a l'actual, amb una alineació més semblant a la del carrer de la Riera Baixa i la part posterior dels habitatges excavats al carrer d'en Robador²⁶

Durant els anys 2008 i 2009, a Sant Llàtzer, es documentaren un conjunt d'estructures relacionades directament amb l'església de Sant Llàtzer del segle XVI. També es van localitzar diverses estructures relacionades amb l'hospital dels leprosos de Barcelona amb una cronologia del segle XIV, així com una necròpolis de varies fosses comunes de la mateixa època. Es destacat també restes dels safareigs públics documentats per M. Garriga i Roca l'any 1859, juntament amb diversos pous i sitges dels segles XIV-XVI. D'època romana es va documentar restes d'una calçada relacionada amb les vies tradicionals d'entrada a la ciutat²⁷

Entre les intervencions més recents s'ha de comptar la que es va dur a terme l'any 2008 al carrer Reina Amalia on es van recuperar diversos elements lítics (tan eines com elements associats i restes de talla) i ceràmics del Neolític postcardial (5000 – 4000 a. C)²⁸.

²⁵ GONZALEZ, 2005.

²⁶ AMICE, NADAL, CARBONELL, 2005

²⁷ TRIALL, 2009

²⁸ GONZALEZ, HARZBECHER, 2008

Finalment entre els anys 2007 i 2008, al carrer de la Riereta, 4 es van documentar restes d'estructures relacionades amb un assentament agrari d'època baix medieval. De mitjans del segle XIX diverses estructures pertanyents a una fabrica tèxtil de filatures. Posteriorment, durant la Guerra Civil (1936-1939) es convertirà en un refugi antiaeri²⁹.

Cal destacar, per la seva proximitat i també entitat, la intervenció duta a terme al solar comprès entre els carrers Nou de la Rambla, Estel i Tàpies, seu del nou Conservatori del Liceu i dirigida per l'arqueòloga Anna Bordas. A partir de les restes documentades es va poder definir les característiques en l'ús del solar tan a nivell diacrònic (des de la Prehistòria fins a l'actualitat) com a nivell sincrònic (dins de cada moment de l'ocupació antròpica). En primer lloc, l'època prehistòrica es trobava representada al solar per dos moments diferents: un primer que cronològicament es situava a les acaballes del V mil·lenni aC, el que es coneix com el Neolític Antic Evolucionat (NAE), del qual es disposa de dues datacions de radiocarboni pel sistema AMS (4720 a 4530 aC.; 4670 a 4640 aC.); el segon es va situar al final del III mil·lenni i principis del II mil·lenni aC, concretament dins del Bronze Inicial. Pel que fa al Neolític Antic Evolucionat, aquest estava representat per diverses estructures de combustió, un forat de pal, retalls indeterminats i material dispers al voltant de les estructures. Un altre element a destacar d'aquesta ocupació és que estaria ubicada prop d'una zona d'aiguamolls, ja que cap al nord i nord-est del solar es van documentar tota una sèrie d'estrats d'origen lacustre. La inexistència de restes en aquesta zona indicaria que durant el NAE estaria possiblement encara inundada i que l'ocupació es centraria cap la zona sud. El segon període, ubicat al Bronze Inicial, estava representat per diverses concentracions de pedres i material dispers i pel que semblava ser un nivell d'abandonament. Un aspecte a destacar, és que durant aquest període la zona d'aiguamolls ja no existia, ja que les restes documentades es distribuïen per tot el solar, tant al nord, com al sud. Pel que fa a la tercera fase, que es situava dins de l'època romana, quedava poc representada en aquest solar. Es va documentar l'existència d'un estrat de certa potència (al voltant d'un metre) de matriu argilosa i de coloració ataronjada situat immediatament a sobre dels nivells del Bronze Inicial, el qual

²⁹ VICENTE, VIAMONTE (2009)

presentava restes de ceràmica romana rodada. L'origen d'aquest estrat podria estar relacionat amb les activitats agrícoles desenvolupades per certes viles que s'instal·larien a la zona, com seria el cas de la documentada a darrera de l'església de Sant Pau del Camp en la intervenció dels anys 1988-1989. Ja en època medieval i moderna l'ocupació va seguir mantenint aquest caire agrícola sense interrupció. Pràcticament la totalitat de les estructures documentades estaven relacionades amb l'extracció d'aigües (pous, sínia) o bé amb l'activitat agrícola (sitja, retalls de neteja de zones...). Els darrers pous i estructures documentades es van datar a les acaballes del segle XVII , principis del segle XVIII . A finals del segle XVIII es produeix un canvi a la zona amb la urbanització del Raval, com a conseqüència de la pressió demogràfica i la necessitat de nous habitatges. El predi objecte d'aquesta intervenció reflexa clarament aquest darrer període, passant a formar part del tram urbà amb la construcció de l'edifici enderrocat i l'obertura de carrers com l'Estel.³⁰

³⁰ Informació obtinguda de l'arqueòloga Anna Bordas.

5. Metodologia

Per tal d'aconseguir els objectius marcats, cal seguir una metodologia sistemàtica i adequada. En relació amb la metodologia de registre, la seqüència estratigràfica s'estableix per a entendre la formació, delimitació i estructuració dels estrats i la seva possible posterior destrucció.

De la mateixa manera, ajuda a interpretar els diferents processos sedimentaris i postdeposicionals que han tingut lloc en aquest espai. Amb aquests pressupostos, s'ha establert un registre detallat dels diferents estrats que configuren la zona excavada, utilitzant a tal efecte el sistema d' Unitats Estratigràfiques (U. E.) dissenyat per E. C. Harris (Principles of Archaeological Stratigraphy, 1979), que permet analitzar de forma individualitzada cada una de les incidències que afecten la seqüència estratigràfica. S'ha realitzat una fitxa descriptiva de cada Unitat Estratigràfica. En ella es registren tots els paràmetres que permetin la seva correcta identificació i descripció: la ubicació en el jaciment, les seves característiques físiques, la situació en les plantes i seccions i la posició física respecte a la resta d'unitats estratigràfiques amb les quals es relaciona.

La identificació d'U.E. s'estableix mantenint l'ordre d'aparició durant el procés d'excavació i es realitza utilitzant una clau, en aquest cas, de tres o més dígits, començant tota la seqüència numèrica en el 100 (nivell superficial), segons els sectors diferenciats. Aquest sistema s'ha emprat amb la finalitat d'evitar qualsevol alteració de la seqüència numèrica o un altre tipus d'interferència en el cas d'una estratigrafia complexa.

La documentació es completa amb un registre gràfic detallat, que inclou la fotografia convencional.

El sistema de treball utilitzat va combinar l'ús del martell de una mini giratòria per l'obertura del paviment amb l'excavació manual adreçada al descobriment de les restes que podien aparèixer.

6. Descripció dels treballs realitzats

Obra de canalització en rasa per instal·lar un nou cablejat elèctric de mitja tensió comprenia un tram total de 38 m entre el núm. 88 (on s'estava construint un edifici d'obra nova, i se li havia de donar servei Electric) i el núm. 108 on hi ha una E. T. (**Figura 3**).

L'actuació arqueològica se centrà, per una banda, en el control visual de la realització del tram de rasa per part de l'empresa adjudicatària i, per altra banda, en l'excavació manual per part de la direcció tècnica quan les característiques del sediment extret així ho exigien. La obertura es va fer amb martell pneumàtic i l'excavació de manera manual.

Les obres s'iniciaren el dia 3 de març i van concloure el 3 d'abril. El procediment de treball va consistir, en primer lloc, l'aixecament del paviment mitjançant un martell acoblat a una màquina mini giratòria. Posteriorment es va fer el buidatge de les rases amb la excavadora (mides 40X80 cm).

El dia 3, es va començar a obrir al carrer Nou de la Rambla.

A efectes pràctics, la direcció tècnica considerà oportú atorgar el recorregut total (38 metres) el mateix número de rasa (Rasa 100) pel fet que les característiques de l'estratigrafia eren idèntics als diferents trams de la rasa. Tot i així, el recorregut es va fer amb l'obertura de 15 cales.

Rasa 100

Rasa que va des de l'ET del número 108 del carrer Nou de la Rambla lloc on s'havia de connectar la línia de mitja tensió, fins a l'edifici d'obra nova del núm. 108. En molts trams de la rasa, foren apareixent altres serveis anteriors (telèfon, aigua i electricitat) tant en sentit longitudinal com perpendicular a la direcció de la rasa, en relació amb la cota esmentada de 70-80 cm.

Tenia 38 m de longitud, 40 cm d'amplada i 90 cm de profunditat, l'espai necessari per a la introducció del cable. Té una orientació NO-SE i se situa perpendicularment a l'actual línia de façana, del carrer Nou de la Rambla.

L'estratigrafia constava d'un nivell de paviment (U. E. 100) format per lloses de ciment de 20 cm. d'amplada, 20 cm. de llargada i 4 cm. de gruix. La

preparació de paviment (U. E. 101) de formigó variava una mica segons el tram de la rasa i oscil·lava entre 10 i 45 cm de potència en total i un nivell de sorres de color marró fort barrejat normalment amb elements actuals com escombraries i restes de runa constructiva (U. E. 103) de 45 i 70 cm. En molts trams, aquesta estratigrafia queda tallada per les diverses rases dels diversos serveis (aigua, llum, gas i telèfon)

7. Conclusions

Aquesta intervenció arqueològica, realitzada al carrer Nou de la Rambla, tenia com a fites descobrir i documentar possibles restes arqueològiques conservades durant les obres que l'empresa FECSA-ENDESA tenia previst d'efectuar per a la realització de la canalització en rasa d'una línia elèctrica subterrània de baixa tensió.

En aquest sentit, i com ja ha quedat reflectit a l'apartat anterior, hem de concloure que els resultats han estat negatius. D'una banda, un dels elements que més ha condicionat el volum nul de dades arqueològiques obtingues ha estat l'escassa profunditat on s'ha instal·lat la canalització (70-90 cm). A això se li ha d'afegir la presència d'altres serveis (aigua i electricitat), instal·lats amb anterioritat i que mantenien una cota similar a la requerida per a aquesta obra; i també el fet de tractar-se d'una excavació preventiva de caràcter molt localitzat i parcial. En definitiva, ha resultat impossible documentar algun tipus de resta constructiva relacionada amb l'ocupació romana, medieval o moderna, que sabem que en el passat es produí en aquest sector de Barcelona, i per tant només podem afegir que els resultats d'aquesta intervenció difícilment poden aportar respostes als interrogants plantejats al voltant del poblament i l'urbanisme de la ciutat al llarg d'aquestes etapes de la seva història.

8. **Bibliografia**

- AA. VV. (1969-1980): *Gran enciclopèdia catalana*. 15 vol. Edicions 62 – Enciclopèdia Catalana, S. A. Barcelona.
- AA. VV. (1982): *Gran geografia comarcal de Catalunya. Volum 8: El Barcelonès i el Baix Llobregat*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- AA. VV. (1985): *Passat i present de Barcelona (II). Materials per a l'estudi del medi urbà*. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona.
- AA. VV. (1993): “Intervencions a Barcino (1982-1989)”, a *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- AA. VV. (1999): *Els Barris de Barcelona. Volum I. Ciutat Vella. L'Eixample*. Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- AA.VV. (2005): “Balanz anual de l'activitat arqueològica a la ciutat (setembre 2003 - desembre 2004)”. *Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona, època II, any 2005, núm. 01*.
- AA.VV. (2006): “Balanz anual de l'activitat arqueològica a la ciutat”. *Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona, època II, any 2006, núm. 02*.
- AA.VV. (2010) “Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2008”, MUHBA, ICUB, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AA.VV. (2010) “Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2009”, MUHBA, ICUB, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. *BCNPIC: Punt d'informació cartogràfica de Barcelona*. <<http://www.bcn.es/cgi-bin/pt.pl?url=/guia/bcnpicc.html>> (consultada el 8 de maig de 2006).

- AMADES, Joan (1984): *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella. Volum II*. Edicions 62. Barcelona.
- AMICE GARCIA, G.; NADAL ROMA, E.; CARBONELL BADIA, C (2005).: “Balanz anual de l’activitat arqueològica a la ciutat”. *Quaderns d’arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, època II, any 2005, núm. 01: pàg. 171.
- ARTIGUES i CONESA, Pere Lluís. (1998): *Memòria de la intervenció arqueològica al solar comprès entre els carrers de Sant Pau, Reina Amàlia, Hort de la Bomba i de les Carretes al Raval (Barcelona, Barcelonès)*. Centre de Documentació del MUHBA. Barcelona. Memòria inèdita.
- ARTIGUES I CONESA, Pere Lluís. (2001): *Memòria dels resultats obtinguts en l’excavació arqueològica al jaciment de Sant Pau, cantonada amb Reina Amàlia i C/ Carretes (Barcelona, Barcelonès)*. Centre de Documentació del MUHBA. Ajuntament de Barcelona. Memòria inèdita.
- BANKS, P. 1992: “L’estructura urbana de Barcelona, 714-1300”, AADD: *Història de Barcelona 2. La formació de la Barcelona Medieval*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- CARANDINI, A. (1997): *Historias en la Tierra. Manual de excavación arqueológica*. Ed. Crítica, Barcelona.
- CARRERAS I CANDI, F. 1909: “La ciutat de Barcelona” *Geografia General de Catalunya, vol. III*. Barcelona.
- CIRICI, Alexandre (1975): *Barcelona paso a paso*. Teide. Barcelona.
- CLARAMUNT, Salvador (1984): “La formació del Raval de la Rambla”. A: *El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del I Congrés d’història del Pla de Barcelona, celebrat a l’Institut Municipal d’Història els dies 12 i 13 de novembre de 1982*. La Magrana. Barcelona. Pàg. 183-203.
- DURAN I SANPERE, A. 1972: “La ciutat al llarg de les seves muralles. Viatge entorn de la darrera muralla” *Barcelona i la seva Història, vol. I*. Barcelona. FABRE, Jaume; i HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria

- (1977): *Tots els barris de Barcelona. Volum V: L'Eixample i la Barcelona Vella*. Edicions 62. Barcelona.
- FÀBREGAS i ESPADALER, Marta (2003): *Memòria tècnica de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al carrer Carretes, cantonada amb el carrer Sant Pau (Barcelona, novembre de 2000)*. Centre de Documentació del MUHBA. Ajuntament de Barcelona. Memòria inèdita.
 - FLORENSA, Francesc (2001): *Memòria de les rases arqueològiques realitzades a la zona anomenada Pla Central del Raval- 2a Fase (Barcelona) del 8 d'octubre al 23 de novembre i el 21 de desembre de 1999*. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Inèdita.
 - GARCIA ESPUCHE, Albert; i GUÀRDIA BASSOLS, Manuel (1986): *Espai i societat a la Barcelona preindustrial*. Edicions de la Magrana. Barcelona.
 - GONZALEZ MUÑOZ, J. i HARZBECHER K. (2009): "Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2008". Museu d'Història de Barcelona. Ajuntament de Barcelona. 2009. Pàg.58
 - GRANADOS, Oriol (1991): "Estructura urbana de la ciutat romana". A: *Història de Barcelona. Volum 1. La ciutat antiga*. Dirigit per Sobrequés i Callicó, Jaume. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 139-201.
 - GRAU, R. 1997: "Consideracions històriques sobre el centre de Barcelona", AA.VV: *Els barris de Barcelona. Volum I. Ciutat Vella i Eixample*, Enciclopèdia Catalana, pp. 33-56.
 - GUÀRDIA, Manuel; i GARCIA ESPUCHE, Albert (1992): "Consolidació d'una estructura urbana; 1300-1516". A: *Història de Barcelona. Volum 3: La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*. Dirigit per Sobrequés i Callicó, Jaume. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 35-72.
 - HARRIS, Edward C. (1979): *Principles archaeological stratigraphy*. Academic Press Limited. London.

- HUERTAS, Josefa; RODRÍGUEZ, Marta (2000): “Muralla medieval de Barcelona: Darreres intervencions arqueològiques”. A: *1r Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya. Actes*. Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval. Igualada. Pàg. 16-23.
- HURTADO, Víctor; MESTRE, Jesús; i MISERACHS, Toni (1995): *Atles d'història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona.
- MARTÍN i OLIVERAS, Antoni (2000): *Informe preliminar de seguiment i prospecció arqueològica a l'entorn del jaciment de Sant Pau del Camp (Barcelona-El Barcelonès)*. Centre de Documentació del MUHBA. Ajuntament de Barcelona. Informe inèdit.
- NEBOT PICH, Noemí (2004): *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer de l'Arc de Sant Agustí, 2-10 i plaça de Sant Agustí (Barcelona, Barcelonès)*. Juny-juliol de 2003. Codi 107/03. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Inèdita.
- OLIVÉ I GUILERA, J.: “Les rieres del pla de Barcelona a mitjan segle XIX” *Actes del III congrés d'història de Barcelona*. Barcelona.
- PALET i MARTÍNEZ, Josep Maria (1997): *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval segles II-I aC – X-XI dC*. Estudis i memòries d'Arqueologia de Barcelona, 1. Centre d'Arqueologia de la Ciutat, Institut de Cultura. Barcelona.
- PIERA i SANCERNI, Joan (2005): *Informe Preliminar de la Intervenció Arqueològica a l'illa d'en Robador: C/ Robador, Sant Rafel, Sant Josep Oriol i Sadurní. Ciutat Vella, Barcelona*. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Inèdita.
- RIBA I ARDERIU, O. 1992: “Aspectes geològics de les muralles barcelonines” *Revista Muntanya del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 781. Barcelona.

- RIBA I ARDERIU, O. 1993: “Assaig sobre la geomorfologia medieval de la ciutat vella de Barcelona” *Actes del III congrés d’història de Barcelona*. Barcelona.
- SANTANACH I SUÑOL, Laia (2005): *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer Nou de la Rambla, núm 20-24 de Barcelona (Barcelona, octubre de 2005)*. Centre de Documentació del MUHBA. Ajuntament de Barcelona. Memòria inèdita.
- SANZ PARERA, Miquel (1988): *El Pla de Barcelona. Constitució i característiques físiques*. Amelia Romero, editora. Sant Cugat del Vallès.
- TRIALL OLIVES, V. (2009): “Anuari d’Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2008”. Museu d’Historia de Barcelona. Ajuntament de Barcelona. 2009. Pàg. 34.
- TRÓCOLI, Isabel G. i SOSPEDRA, Rafel (Eds.) (1992): *Harris Matrix. Sistemes de registre en Arqueologia* (2 vols.), Pagès Editors, Lleida.
- VICENTE GARCÍA, J. M. i VIAMONTE SOLÉ, M. (2009): “Anuari d’Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2008”. Museu d’Historia de Barcelona. Ajuntament de Barcelona. 2009. Pàg.61.

ANNEXES

- Repertori estratigràfic

Fitxa d'Unitat Estratigràfica: C/ Nou de Rambla, 88-108			UE : 100
Sector: Rasa 100	Codi MHC: 037/08	Cronologia: Segle XX	
DEFINICIÓ :	Paviment del carrer actual.		
DESCRIPCIÓ :	Superficial format per lloses de ciment de 20 cm. d'amplada, 20 cm. de llargada i 4 cm. de gruix. Cota inicial: 9,3 m s.n.m.		
MATERIAL DIRECTOR :			
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a
	Rebleix a		Es reblert per
	Cobreix a	101	Es cobert per
	Talla a		Tallat per
	Es recolza a		Se li recolza
	S'entrega a		Se li entrega

Fitxa d'Unitat Estratigràfica: C/ Nou de Rambla, 88-108			UE : 101	
Sector: Rasa 100	Codi MHC: 037/08	Cronologia: Segle XX		
DEFINICIÓ :	Preparació de paviment			
DESCRIPCIÓ :	preparació de paviment de formigó que varia una mica segons el tram de la rasa i oscil·lava entre 10 i 45 cm de potència. Cota inicial: 9,26 m s.n.m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a	102	Es cobert per	100
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'Unitat Estratigràfica: C/ Nou de Rambla, 88-108			UE : 102	
Sector: Rasa 100	Codi MHC: 037/08	Cronologia: Segle XX		
DEFINICIÓ :	Nivell d'aportació			
DESCRIPCIÓ :	nivell de sorres de color marró fort barrejat normalment amb elements actuals com escombraries i restes de runa constructiva d'entre 45 i 70 cm. Cota inicial: 8,41 m s.n.m. Cota final: 8,11m s.n.m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a		Es cobert per	103
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'Unitat Estratigràfica: C/ Nou de Rambla, 88-108			UE : 103	
Sector: Rasa 100		Codi MHCB: 037/08		Cronologia: Segle XX
DEFINICIÓ :	Nivell d'aportació de serveis			
DESCRIPCIÓ :	Serveis i sauló de color vermellós barrejat amb deixalles, de 10 i 40 cm de potència total. Cota inicial: 8,81 m s.n.m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQUÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a	102	Es cobert per	101
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

- DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

Figura 1

Traçat de la intervenció

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Foto 1

Carrer Nou de la Rambla

Foto 2

Obertura del paviment

Foto 3

Cala 1 Rasa 100

Foto 4

Cala 2 Rasa 100

Foto 5

Cala 5, Rasa 6

Foto 6

Cala 7, Rasa 100

Foto 7

Cala 12, Rasa 100

Foto 8

Cala 13, Rasa 100

Foto 9

Cala 15, Rasa 100